

ОЦІНКА ВКЛАДУ МАЛОГО БІЗНЕСУ У РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті проведено аналіз основних макроекономічних показників діяльності малих підприємств (обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг), фінансових результатів, кількості зайнятих на малих підприємствах) та на його основі визначено вклад малого бізнесу в розвиток регіонів України, галузей та економіки в цілому.

The article contains analysis of the main macroeconomic indicators of small enterprises' activities (volume of produce (works, services) sold, financial results, number of employed at small enterprises) and on its base there's identified small business' contribution in the development of Ukrainian regions, branches and economics in general.

Постановка проблеми. Малий бізнес має значні переваги перед великим у мобільності, оперативності, здатності до запровадження інновацій. У світовій практиці ця сфера є досить потужною і обіймає гідне місце у розвитку національних економік. За статистикою на долю малих підприємств в розвинених країнах світу припадає більше половини валового внутрішнього продукту (далі – ВВП) та основна частина зайнятого населення.

Правильна оцінка вкладу малого бізнесу в розвиток національної економіки дозволяє виробити ефективну державну політику в соціально-економічній сфері, визначити науково-обґрунтовані механізми регулювання діяльності бізнесу.

Аналіз останніх досліджень. Сьогодні оцінка вкладу малого бізнесу зазвичай здійснюється через його частку у ВВП, а його розвиток – через кількість малих підприємств на 1 тис. населення.

Зазначена проблема перебуває в полі зору таких відомих науковців, як: М.І. Долішній, З.С. Варналій, О.Є. Кузмін, К.М. Ляпіна, Д.В. Ляпін та ін.

Проте, незважаючи на цінність проведених досліджень, окремі аспекти проблеми оцінки вкладу малого бізнесу залишилися невирішеними. Зокрема, потребує подальшого дослідження вклад малого бізнесу в економіку країни в галузевому та регіональному розрізі.

Цілі та завдання статті. Провести аналіз основних макроекономічних показників діяльності малих підприємств на галузевому та регіональному рівні та на його основі визначити вклад малих підприємств у розвиток галузей, регіонів та економіки в цілому.

Викладення основного матеріалу. За роки незалежності малий бізнес набув значного розвитку в Україні.

Зокрема, кількість малих підприємств протягом 2001–2006 рр. збільшилась з 233,6 тис. підприємств до 307,4 тис. (або в 1,3 рази), а у порівнянні з 1991 р. – в 6,5 разів. Зростає і кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб населення. В 2006 р. вона налічувала 66 малих підприємств, що на 18 підприємств, або 37,5% більше, ніж у 2001 р., та в 7,3 рази більше, ніж в 1991 р.

Проте, ці досягнення виглядають доволі скромно на фоні розвитку малого підприємництва в державах з розвинутою ринковою економікою. Так, підприємствами малого бізнесу в цих державах виробляється понад 50% валового внутрішнього продукту, у тому числі в Німеччині – 64%, Великобританії – 58%, США – 51%, в той час як в Україні за різними оцінками від 7 до 12 % [1, 3]. Навіть в Росії ця частка дещо більша і становить 9–12% [3].

На 1 тис. осіб населення Франції налічується 35 малих і середніх підприємств, Німеччини – 37, Великобританії – 43 [2]. В Україні у 2006 році відповідно їх було трохи більше 6, що явно не вистачає для досягнення в країні порогу “критичної маси”, при якому починає діяти ефект саморегулювання та створюється відповідне розвинене конкурентне середовище. За оцінками експертів мінімальна кількість цих підприємств для України має складати 12–15 підприємств на 1 тис. осіб населення.

Хоча малі підприємства і не досягли такого розвитку, як в зазначених країнах, уже сьогодні вони відіграють важливу роль в національній економіці. Про що, зокрема, свідчить кількість зайнятих на цих підприємствах, яка складає 1,8–2,1 млн. осіб (або 8,8–10,2 % від загальної чисельності зайнятих).

До 2003 року кількість зайнятих у сфері малого бізнесу поступово зростала і середньорічна кількість за цей рік склала 2052,2 тис. осіб. В наступні три роки їх кількість дещо зменшилась.

Зменшення кількості зайнятих на малих підприємствах спостерігається в усіх регіонах України. Слід також відмітити, що кількість зайнятих протягом 2001–2006 рр. в регіональному розрізі коливалась в межах $\pm 2,5$ % від середнього значення по країні. Винятком є м. Київ, де кількість зайнятих у сфері малого бізнесу займає вагому частку ринку праці, була значно вищою за середній показник по країні і за цей період збільшилась з 16,8 до 19,5 % (Табл. 1).

Таблиця 1.

Вклад малого бізнесу у розвиток національної економіки
за регіонами України у 2001–2006 роках

	2001				2002				2003			
	Частка зайнятих, %	Частка у загальних обсягах реалізації, %	Частка МП у загальних обсягах отриманих		Частка зайнятих, %	Частка у загальних обсягах реалізації, %	Частка МП у загальних обсягах отриманих		Частка зайнятих, %	Частка у загальних обсягах реалізації, %	Частка МП у загальних обсягах отриманих	
			прибутків	збитків			прибутків	збитків			прибутків	збитків
Україна	9,0	7,1	9,5	17,6	9,5	6,7	9,7	18,8	10,2	6,6	9,5	20,7
АР Крим	7,2	14,6	14,9	21,1	7,2	14,8	16,2	22,7	9,2	14,3	16,3	23,9
Вінницька	6,9	12,6	16,6	15,0	7,2	12,6	19,1	24,3	7,3	11,4	16,0	28,1

Волинська	7,1	5	4,4	20,4	7,3	4,2	1,2	19,6	8,5	6,7	22,7	27,5
Дніпропетровська	7,0	4,2	6,5	17,1	7,6	4,6	8,2	17,2	8,4	4,9	8,4	16,8
Донецька	7,2	4,8	10,4	15,8	7,6	4,4	8,0	8,9	8,2	4,1	4,5	14,9
Житомирська	9,0	13,2	13,9	22,1	9,5	10,8	16,1	18,4	10,6	10,8	6,2	38,2
Закарпатська	9,7	19,8	30,0	32,4	8,7	18,1	32,6	41,3	8,2	14,2	33,3	32,6
Запорізька	8,2	7,1	13,8	4,6	8,4	7,3	10,2	15,9	9,7	6,7	5,5	25,3
Івано-Франківська	9,0	13,8	20,4	24,8	9,6	13,2	29,1	17,5	10,9	9,3	22,5	15,8
Київська	9,2	9,2	10,4	23,7	9,7	8,1	13,7	15,5	10,1	8	10,3	24,3
Кіровоградська	8,7	15,6	20,9	20,6	8,3	14,3	21,7	18,2	8,8	13,3	27,8	25,4
Луганська	7,1	6,2	10,8	6,8	7,4	4,8	12,9	16,1	7,9	4,5	8,6	10,2
Львівська	11,3	10,9	19,0	17,6	12,0	10	14,2	19,7	12,7	8,3	12,9	31,5
Миколаївська	9,9	13,2	14,5	30,1	10,0	10,3	13,0	24,8	10,9	10,5	18,9	28,2
Одеська	8,9	9,7	10,1	18,9	9,4	8	10,8	25,0	10,0	7,7	10,1	21,8
Полтавська	9,2	8,6	8,3	12,0	10,4	8,3	8,5	23,9	10,6	7,7	10,2	24,2
Рівненська	8,9	12,6	20,4	24,3	10,4	11,6	21,0	23,7	10,2	11	19,9	22,1
Сумська	9,5	9,9	15,3	16,9	9,5	9,2	16,5	17,8	9,2	11,9	27,2	26,0
Тернопільська	9,2	16,1	25,5	23,2	9,9	15,6	24,5	22,3	10,6	16,1	23,2	30,5
Харківська	9,8	10,5	13,5	26,7	10,2	9,7	17,6	24,9	10,8	7,2	14,0	22,8
Херсонська	7,6	10,9	13,5	23,4	8,1	11	16,3	19,2	9,0	10,5	20,1	27,6
Хмельницька	8,1	11,5	16,0	18,1	8,4	11,8	18,4	17,0	9,9	10,8	19,2	29,5
Черкаська	7,5	11,6	15,6	14,7	8,0	11,9	27,6	17,3	9,6	11,5	20,8	25,2
Чернівецька	9,7	17,9	19,5	27,8	10,6	17,7	29,8	31,2	9,7	17,3	29,6	53,5
Чернігівська	7,6	12,2	10,6	26,2	8,3	11,4	13,1	22,4	9,0	11,6	10,8	25,8
м. Київ	16,8	4,9	6,2	25,0	18,6	4,7	7,3	22,1	19,4	5,6	7,7	19,1
м. Севастополь	-	14	24,4	12,5	-	13,3	21,8	32,6	14,9	15,1	20,4	22,9

Продовження табл. 1.

	2004				2005				2006			
	Частка зайнятих, %	Частка у загальних обсягах реалізації, %	Частка МП у загальних обсягах отриманих		Частка зайнятих, %	Частка у загальних обсягах реалізації, %	Частка МП у загальних обсягах отриманих		Частка зайнятих, %	Частка у загальних обсягах реалізації, %	Частка МП у загальних обсягах отриманих	
			прибутків	збитків			прибутків	збитків			прибутків	збитків
Україна	9,7	5,3	8,4	25,5	9,1	5,5	8,2	30,9	8,8	4,8	10,0	30,0
АР Крим	9,4	13,4	15,6	35,9	9,1	11,9	12,8	38,2	9,2	10,4	18,7	40,1
Вінницька	8,1	10,6	25,0	31,3	7,6	10,1	15,6	49,8	7,0	8,7	8,4	36,8
Волинська	8,6	4,1	13,0	37,1	7,9	4,7	9,6	37,3	7,7	5,4	11,5	24,3
Дніпропетровська	8,3	3,5	4,0	12,8	7,9	3,2	5,2	23,4	7,7	3,2	6,6	27,3
Донецька	7,9	2,8	2,3	35,4	7,1	3,3	2,6	18,9	6,6	2,8	8,0	11,5
Житомирська	9,5	6,9	6,3	38,0	8,7	12,5	14,2	34,7	8,3	10,8	12,2	31,3
Закарпатська	8,1	9,2	23,3	36,1	6,9	11,2	22,1	45,4	6,6	10,9	16,5	48,0
Запорізька	8,9	5,3	5,6	25,3	8,5	5,5	6,3	34,2	8,3	5,2	7,5	42,6
Івано-Франківська	9,3	7,3	14,6	14,9	8,2	9,4	13,4	31,9	7,5	7	18,2	36,2
Київська	9,7	5,7	6,6	26,6	9,3	6,2	6,4	31,8	9,0	6	9,2	39,3
Кіровоградська	8,0	10,8	22,7	33,3	7,5	12	18,4	49,4	7,2	11,1	21,3	34,4
Луганська	7,2	3,9	9,4	25,4	6,5	4,6	7,9	18,6	6,2	4,6	8,5	18,2
Львівська	12,2	7,8	17,3	26,2	11,4	8,4	12,2	30,1	10,8	7,4	11,7	26,3
Миколаївська	9,4	8,7	11,3	24,4	8,6	7,3	9,5	32,5	8,2	7	10,4	27,3
Одеська	10,0	7,3	8,7	37,2	10,0	7,1	8,7	41,7	9,7	7,1	18,1	40,3
Полтавська	9,5	5	4,7	40,7	8,2	5,7	5,6	33,4	7,7	4,8	6,5	36,0
Рівненська	9,5	8,7	13,0	41,0	8,8	8,8	20,5	32,6	8,0	7,2	10,3	31,4
Сумська	8,7	10,7	12,1	34,3	7,9	10,7	10,9	31,1	7,4	11,3	11,0	30,9
Тернопільська	9,9	12,8	23,3	35,2	8,4	13,1	19,3	33,4	8,4	12,3	18,3	29,3
Харківська	10,6	6,3	16,2	23,2	9,9	6,9	17,1	35,3	9,2	6	21,7	31,7
Херсонська	8,2	9,8	17,8	27,6	7,6	10,8	19,8	32,3	7,2	10,3	25,7	30,1
Хмельницька	8,8	9,8	14,8	41,0	8,5	8,2	13,8	19,5	8,2	9,4	12,2	47,8
Черкаська	8,4	10	12,8	29,0	7,7	9,2	11,1	28,2	7,3	8,6	13,6	31,4
Чернівецька	8,3	14,3	22,5	38,7	7,9	13,3	23,2	49,8	7,4	12,7	28,7	45,6
Чернігівська	8,8	11	20,1	26,4	8,0	10,5	15,5	45,3	7,8	10,1	18,4	30,1
м. Київ	19,8	4,8	11,4	19,4	19,9	4,5	9,4	34,7	19,5	3,4	8,5	32,7
м. Севастополь	11,2	13,4	21,1	33,6	10,5	12,6	20,8	27,8	9,6	9,6	23,6	41,2

*розраховано автором на основі даних Держкомстату.

На фоні зменшення загальної частки зайнятих у сфері малого бізнесу їх роль за деякими видами економічної діяльності зростає.

У 2006 р. проти 2001 р. частка зайнятих на малих підприємствах, що здійснюють діяльність у сільському господарстві, зросла на 0,9 відсоткових пункти, промисловості і у сфері транспорту і зв'язку – на 1,2 відсоткових пункти (Табл. 2).

Водночас у будівництві кількість зайнятих зменшилась на 1,3 відсоткових пункти, в оптовій та роздрібній торгівлі, торгівлі транспортними засобами, послуг з їх ремонту та в сфері готельного і ресторанного бізнесу – більше ніж наполовину (з 21,9 до 10 %).

В цілому обсяги реалізованої продукції малих підприємств протягом 2001-2006 рр. постійно зростали і, збільшившись майже в 2 рази, досягли 90,3 млрд. грн.

Поряд з цим, у загальному обсязі реалізованої продукції їх частка за вказані роки зменшилась - з 7,1 до 4,8 % або на третину.

Тобто, нарощування обсягів виробництва в економіці в цілому відбувається значно вищими темпами, ніж у сфері малого бізнесу.

Не сприяє збільшенню частки малого бізнесу і значна диференціація обсягів реалізації продукції цими

підприємствами за регіонами.

Найменша частка обсягу реалізованої продукції, що припадала на малі підприємства, протягом останніх шести років була в Дніпропетровській, Донецькій областях та м. Києві і коливалась в цей час від 2,8 до 5,6 % від загального обсягу реалізації відповідного регіону (Табл. 1).

Проте в Житомирській, Закарпатській, Кіровоградській, Сумській, Тернопільській, Херсонській, Чернівецькій та Чернігівській областях, які є по-суті аграрними регіонами і значно відстають в економічному розвитку від зазначених регіонів, частка малих підприємств в загальних обсягах реалізованої продукції цих регіонів була досить значною і становила від 10 до 20 %.

Таблиця 2.

**Вклад малого бізнесу у розвиток національної економіки
за видами економічної діяльності у 2001-2006 роках**

	2001				2002				2003			
	Частка зайнятих, %	Частка у загальних обсягах реалізації, %	Частка МП у загальних обсягах отриманих		Частка зайнятих, %	Частка у загальних обсягах реалізації, %	Частка МП у загальних обсягах отриманих		Частка зайнятих, %	Частка у загальних обсягах реалізації, %	Частка МП у загальних обсягах отриманих	
			прибутків	збитків			прибутків	збитків			прибутків	збитків
Всього по країні	9,0	7,1	9,5	17,6	9,5	6,7	9,7	18,8	10,2	6,6	9,5	20,7
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	3,3	-	7,8	22,5	3,6	3,3	11,2	19,6	4,0	3,0	10,1	27,1
Промисловість	7,5	-	3,5	7,7	8,0	13,7	4,6	8,9	10,9	12,9	4,0	10,6
Будівництво	22,0	-	23,5	36,6	23,0	8,0	33,1	38,8	28,1	8,8	32,1	49,6
Оптова й роздрібна торгівля (включаючи торгівлю транспортними засобами та послуги з їх ремонту)	21,9	-	16,7	27,9	20,2	55,4	11,4	25,8	14,9	52,4	15,0	20,9
Готелі та ресторани		-	51,9	45,8		1,8	44,4	69,3		1,7	44,8	55,2
Транспорт і зв'язок	6,2	-	3,5	23,8	7,1	4,0	3,7	18,9	8,2	4,0	3,5	29,6
Фінансова діяльність		-	14,1	59,5		-	13,3	62,1	7,6	-	6,8	37,3
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	31,6	-	36,8	28,8	36,8	10,0	29,6	47,4	38,6	10,9	30,9	48,1
Коллективні, громадські та особисті послуги	-	-	36,3	13,5	-	1,6	23,9	23,0	14,9	1,7	45,6	27,8

Продовження табл. 2

	2004				2005				2006			
	Частка зайнятих, %	Частка у загальних обсягах реалізації, %	Частка МП у загальних обсягах отриманих		Частка зайнятих, %	Частка у загальних обсягах реалізації, %	Частка МП у загальних обсягах отриманих		Частка зайнятих, %	Частка у загальних обсягах реалізації, %	Частка МП у загальних обсягах отриманих	
			прибутків	збитків			прибутків	збитків			прибутків	збитків
Всього по країні	9,7	5,3	8,4	25,5	9,1	5,5	8,2	30,9	8,8	4,8	10,0	30,0
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	4,2	3,7	9,2	35,3	4,1	4,0	7,7	38,7	4,2	4,5	11,9	38,8
Промисловість	10,0	13,1	2,3	18,7	9,3	13,0	2,1	15,7	8,7	12,8	2,5	12,6
Будівництво	25,0	9,6	23,0	42,1	22,8	9,9	21,9	47,1	20,7	10,6	18,9	52,2
Оптова й роздрібна торгівля (включаючи торгівлю транспортними засобами та послуги з їх ремонту)	13,0	49,3	8,7	21,6	11,2	46,6	9,9	28,7	10,0	43,1	11,2	28,7
Готелі та ресторани		1,8	31,6	60,9		1,8	30,8	65,8		2,0	33,7	62,1
Транспорт і зв'язок	8,0	4,5	3,3	23,5	7,6	4,7	2,6	23,4	7,4	5,0	3,3	17,2
Фінансова діяльність	6,9	-	25,5	40,1	6,6	-	19,5	59,6	6,2	-	20,6	31,9

Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	40,1	12,2	28,4	47,0	39,1	13,9	31,0	63,8	38,5	15,7	33,5	62,8
Колективні, громадські та особисті послуги	13,2	1,9	24,7	43,2	12,0	2,0	28,1	30,4	10,8	2,0	15,3	37,7

*розраховано автором на основі даних Держкомстату.

Попри зменшення частки обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) малими підприємствами в загальних обсягах реалізації по економіці, простежується збільшення їх ролі за окремими видами економічної діяльності.

Зокрема, у 2006 р. проти 2002 р. на третину збільшилась частка малих підприємств в загальних обсягах за таким видом діяльності як операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам – з 10% до 15,7, в сільському господарстві та будівництві – на 1,2-2,6 відсоткових пункти. При цьому, їх частка в загальних обсягах реалізації промислової продукції та в торгівлі зменшилась на 0,9-12,3 відсоткових пункти (Табл. 2).

Через збитковість малого бізнесу у 2001-2006 рр. проблемним є проведення аналізу його діяльності за фінансовими результатами. Проте, з цієї ситуації на нашу думку можна вийти, якщо розглядати окремо фінансові результати підприємств, які отримали прибуток, та фінансові результати підприємств, які отримали збиток.

Таким чином, частка малого бізнесу в загальних фінансових результатах підприємств, які одержали прибуток, у 2006 р. порівняно з 2001 р. майже не змінилась, збільшившись всього на 0,5 відсоткових пункти.

Разом з тим, збитки цих підприємств за цей же період збільшились майже в 2 рази і досягли третини всіх збитків отриманих в економіці.

В регіональному вимірі прибутковість малих підприємств значно коливалась: від 6,5-6,6 % у Полтавській та Дніпропетровській областях до 25,7-28,7 в Херсонській та Чернівецькій областях. Причому, ця частка перевищувала 20 % в Кіровоградській, Харківській областях та м. Севастополь, в АР Крим, Закарпатській, Івано-Франківській, Одеській, Тернопільській та Чернігівській становила 16,5-18,7 % (Табл. 1).

Найменша частка збитків отриманих малими підприємствами була в Донецькій області – 11,5 %, Луганській – 18,2 %. У решті регіонів частка збитків в загальних збитках регіонів була значною і досягала в м. Севастополі, Чернівецькій, Хмельницькій та Закарпатській областях 41-48 %.

За галузями економіки у 2006 р. проти 2001 р. збільшилась частка малих підприємств у прибутках сільського господарства – з 7,8 до 11,9 % (або на 4,1 відсоткових пункти), фінансової діяльності – з 14,1 до 20,6 % (або на 6,5 відсоткових пункти) та зменшилась в інших видах діяльності, зокрема, транспорту і зв'язку – на 0,2 відсоткових пункти, торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – на 5,5 відсоткових пункти, діяльності готелів та ресторанів – 18,2 відсоткових пункти (Табл. 2).

Частки збитків, отриманих малими підприємствами, зменшились на транспорті, в фінансовій діяльності і склали 17,2 та 31,9 % у 2006 р., тоді як у 2001 р. вони становили 23,8 та 59,5 % відповідно.

Слід зазначити, що загальна сума збитків малих підприємств була вищою за їх прибутки, окрім 2006 р., коли малі підприємства спрацювали з незначним позитивним сальдо, що практично зводить нанівець роль малих підприємств у формуванні сильної, економічно стабільної та фінансово стійкої економіки.

Висновки. Проведений на основі основних макроекономічних показників аналіз малих підприємств показав, що в останні 5-6 років дещо переважає тенденція щодо зменшення його вкладу в розвиток економіки країни.

Разом з тим частка зайнятих на малих підприємствах залишається доволі значною, яка у 2006 р. становила майже 9 % зайнятого населення у віці 15-70 років. А в деяких галузях економіки вона є значно більшою.

Так, на будівництві працює кожен 5 працівник, який безпосередньо відносить себе до сфери малого бізнесу, в оптовій та роздрібній торгівлі - кожен десятий, у сфері операцій з нерухомістю, здаванням під найм та послуг юридичним особам – їх частка становить 40 %.

При цьому, мале підприємництво відіграє провідну роль на регіональному рівні, особливо це проявляється в економічно відсталих регіонах, де малі підприємства виступають одним із основних осередків підприємницької діяльності та забезпечують робочими місцями основну незадіяну масу населення.

В таких регіонах частка обсягів реалізованої продукції досягає до 13%, що є значно більше ніж в середньому по країні та перевищує показники окремих більш економічно розвинених регіонів.

Частка малих підприємств в одержаних прибутках по економіці становить 10 %, в регіонах – від 6,5 до 28,7 %.

Разом з тим протягом досліджуваного періоду малі підприємства стали більш збитковішими. За цей період їх збитки досягли третини збитків по економіці.

На наш погляд, збільшення вкладу малого бізнесу в національну економіку має вирішуватися не лише за рахунок збільшення кількості цих підприємств та працюючих на них, а, в першу чергу, за рахунок їх якісного зростання, зокрема, нарощування ролі малого бізнесу на регіональному та галузевому рівні з одночасним зменшенням їх збитковості.

Це обумовлює необхідність подальшого наукового дослідження в цьому напрямку та вдосконалення існуючих механізмів підтримки розвитку малого підприємництва.

Список літератури

1. Білоус О.Г. Розвиток малого підприємництва в Україні // Економіка України. – 2000. - № 2. – С. 35.
2. Виноградская А. Малое предпринимательство в регионах (организационные меры содействия) // Бизнес-информ. – 2000. - № 1-2. – С. 87.
3. Тригобчук О., Вишенський А. Предпринимательская деятельность в условиях дерегулирования экономики // Экономика Украины. – 2000. - №7. – С.52-57.

